

Bölüm 14

OSMANLI REFORM ÇAĞINDAN CUMHURİYET'E PRENS SABAHATTİN'İN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE ÖNEMİ¹

Bahar GİDERSOY²

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş döneminden başlayarak ama daha ağırlıklı olarak 19. yüzyıldan itibaren Yeni Osmanlılar, Jöntürkler, Tanzimat, Meşrutiyet ile devam eden süreçte dönemin aydınının tek isteği Batının "Hasta adam" olarak nitelendirdiği Osmanlı Devletini kurtarmak olmuştur. Dolayısıyla "Osmanlı Nasıl Kurtarılabilir?" sorusu temel soru idi. Bu soru değişik biçimlerde de sorulmaya devam etmiştir. Devletin nasıl kurtulacağı sorusu yaklaşık iki asırdır sorulmaya devam eden bir soru olmuştur. Toplumda birçok şey değişmiş, ancak bu soru değişmemiştir. "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" Geçmişe şöyle bir baktığımızda bu soruya bazıları hep birbirine benzemek kaydıyla birçok cevaplar verildiğini görürüz.

Bu makalenin temel hareket noktası yaklaşık iki asırdır değişik biçimlerde de olsa sorulagelen "Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?" sorusudur. Makalenin amacı ise Prens Sabahattin'in fikir yapısını oluşturan unsurlar ile güncelliğini koruyan soruyu yeniden tartışmaktır.

Bu sebeple makalede ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda zaruret haline gelen reform ihtiyacı, devletin nasıl kurtulacağı tartışmaları üzerinde kısaca durulduktan sonra ikinci bölümde 19. yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan düşünce okulları ve bu okulların Prens Sabahattin'in fikir yapısı üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Son bölümde ise Prens Sabahattin'in sorun tespiti ve çözüm önerilerinden itibaren fikir yapısını oluşturan unsurlarla aykırı muhalefetinin bugün için neler ifade edebileceği üzerinde durulacaktır.

Osmanlı imparatorluğunda zaruret halinde hissedilen reform ihtiyacı

Osmanlı imparatorluğu'nda 16.yy dan itibaren reform ihtiyacı kendini hissettirmeye başlamıştır. Yaşanan askeri yenilgiler karşısında ıslahat çalışmalarına gerek duyulmuştur. Ancak bu askeri yenilgiler imparatorluğun gerilemesinin nedeni değil,

¹ Bu çalışma, yazarın "Osmanlı Reform Çağında Alışılmadık Bir Muhalefet: Prens Sabahattin" başlığı ile II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunduğu bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

² Doktor Öğretim Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, bahar.gidersoy@istanbul.edu.tr.

lamıştır her alanda. Öyle ki, batılılaşma süreci ile ortaya çıkan alafanga tip üzerine birçok roman yazılmıştır. İşte Prens Sabahattin bu batılılaşma anlayışını reddetmektedir. “Aydın çevremizde batılılaşmak fikri, ülkemizi batının maddi ve manevi araçlarıyla donatmak anlamına alınıyor ve sanıyoruz ki en gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de şoseler, demiryolları, limanlar, kanallar, dirennotlar, okullar ve kitaplıklar, bankalar vb. gibi kurumlar meydana getirecek olursak Türkiye’yi Batının uygarlık düzeyine yükseltebiliriz. Hiç düşünmüyoruz ki biz bunlardan hep yoksun olagelmışken, batı bunları yoktan çıkarmış ve çıkarmakta devam ediyor.” (Sabahattin, 1965: 42). İlerlemeyi, gerilemeyi yaratan ana nedenler üzerine düşünmeyip doğrudan sonuçları alıyoruz (Sabahattin, 1965: 43). Bu sebeple kendi iç dinamiklerimizden çıkmamış her yeni sonucu alıp kullanıyor, bunu da ilerleme sayıyoruz. Prens Sabahattin için bir ulusu sadece taklid ederek, bir sonucu alıp kullanmak batılılaşma değildir. Batının nasıl Batı olduğunu bir türlü anlayamamış olmaya itiraz eder. Anlayamadığımız müddetçe de ona yaklaşmak değil tersine ondan uzaklaşırız (Sabahattin, 1965: 44). Batı uygarlığını doğuran yapı bireyci akımın ürünüdür. Anlaşılması gereken bu noktadır. Batılılaşma konusunda sonucu almak olarak anlaşılan genel anlayışın aksine Batıyı ortaya çıkaran zihniyet dünyasını anlamamız gerektiğini söylemesi, insana yaptığı vurgu bakımından Prens Sabahattin alışılmadık bir tavır sergilemektedir.

Sonuç

16. yüzyıldan başlayarak ama ağırlıklı olarak 19. yüzyılda tartışılan “Devletin nasıl kurtulacağı” sorusuna, günümüze kadar pek çok cevap verilmiştir. Prens Sabahattin bir Osmanlı aydını olarak Le Play okulu ile bu soruya ilim yoluyla cevaplar aramıştır. Sorunu alışılmadık bir tavır olarak sosyal yapı sorunu olarak tespit etmiş, “Teşebbüs-i Şahsi” ve “Adem-i Merkezîyet” olmak üzere iki alışılmadık çözüm önerisi öne sürmüştür. Asli soruya verilen birbirine benzer cevaplar içinde Prens Sabahattin’in cevabı pek duyulmamıştır. Pozitivist-merkezîyetçi anlayışın içinde bulunan ekonomik, siyasal şartlar gereği Osmanlı Devleti ve sonrasında hakim anlayış olması ile Prens Sabahattin toplumda yeterince tanımayan bir Osmanlı aydını olmuştur. Ancak Prens Sabahattin önümüzden medeniyete ilk koşanlardan biri olarak tüm alışılmadık tavrında yerel yönetimler, demokratik katılım, batılılaşma gibi konularda yeniden düşünülecek, düşündürecek bir isim olarak günceldir.

Kaynakça

- Aksüt, A.K. (1939). Koçi Bey risalesi. İstanbul: Vakit Matbaası.
Akşin, S. (2001). Jöntürkler ve İttihad ve Terakki. 2. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi.
Comte, A. (1907). Cours de philosophie positive tome 1. Paris: Schleicher.
Çağdaş, T. (2013). İdari ve siyasi anılar. İstanbul: Cinius Yayınları.
Çavdar, T. (1995). Türkiye'nin demokrasi tarihi. İstanbul: İmge Kitabevi.
Davison, R. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nda reform 1856-1876. (O. Akınbay, çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
Demolins, E. (1897). A quoi tient la supériorité des anglais?. Paris: Firmin-Didot et Cie.
Descamps, P. (1950). Tecrübi sosyoloji (N. Ş. Kösemihal, çev.). İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Ege, N.N. (1977). Prens Sabahattin hayatı ve ilmi müdafaaları. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
Ekdal, M. (2003). Eski bir ihtilalciden dinlediklerim. İstanbul: İstanbul Kitabevi.

Sosyal Bilimler Tarih ve Sanat

- Fındıkoğlu, Z.F. (1962). Comte ve Ahmet Rıza. İstanbul: Fakülter Matbaası.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1962). Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin. İstanbul: Fakülter Matbaası.
- Kongar, E. (Ed.) (1982). Türk toplumbilimcileri. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kemal, N. (21 Haziran 1869). Fransa İhtilali, Hürriyet, N. 52.
- Kösemihal, N.Ş. (2005). Sosyoloji Tarihi 8.basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuran, A.B. (2000). İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler 2. Baskı. İstanbul. Kaynak Yayınları.
- Le Play, F. (1864). La Réforme Sociale en France. Paris: Henri Plon.
- Mardin, Ş. (2002). Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2014). Türk Modernleşmesi, 23.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2013). İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 36.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özyüksel, M. (1993). Feodalite ve Osmanlı Toplumunu, 2.Baskı, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Sabahattin, P. (1965). Türkiye nasıl kurtarılabilir?. İstanbul: Elif Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, H.Y. (2001). Ahmed Rıza Anılar. İstanbul: Cumhuriyet.
- Tanör, B. (2004). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 12.Baskı, İstanbul: YKY Yayınları.
- Tunaya, Z. (1998). Türkiye'de siyasal partiler Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tütengil, C.O. (1954). Prens Sabahattin. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1965). Osmanlı Tarihi, C.IV.Kısım I, Ankara: TTK Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1941). İctimai doktrinler tarihi. İstanbul: İ.Ü. Yayınları.
- Yazıcıoğlu, R. (1995). Demokratik katılım ve yeniden yapılanma. Erzincan: Eramat Matbaası.
- Yazıcıoğlu, R. (2000). Bu sistem değişmeli 5. Baskı. İstanbul: Birey Yayıncılık.